

10. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף סה עמוד ב

תנו רבנן: בעל אוב, אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגולגולת. מה בין זה לזה? מעלה בזכורו – אינו עולה כדרכו ואינו עולה בשבת. נשאל בגולגולת – עולה כדרכו, ועולה בשבת. עולה? להיכא סליק? הא קמיה מנח! אלא אימא: עונה כדרכו, ועונה בשבת.

11. מדרש תנחומא (בובר) פרשת אמור סימן ד

ותאמר למה רמיתני ואתה שאול (שם שם ושמואל א' כ"ח/יב), מהיכן ידעה, אמרו רבותינו, לא כשם שעולה למלך עולה להדיוט, למלך פניו למעלה ורגליו למטה, כדרך כל האדם, ולהדיוט רגליו למעלה ופניו למטה... שלשה דברים אמרו במעלה את האוב, המעלה אותו רואהו ואינו שומע את קולו, השואלו שומע את קולו ואינו רואהו, העומדין שם לא רואין אותו ולא שומעין את קולו,

12. פירוש רס"ג לאוב

האנשים העוסקים בעניין זה מדמים שהם יודעים את מדע הנסתרות באמצעות שד שהוא אדון עליהם, והוא מדבר מתוך אבר מאברי גופם כמו הכתף או בית השחי, הם משמיעים לו שריקה שהיא דיבור מעין המיה, ותשומת לבם מופנית אליו. כשהם תופשים את כוונתו על פי מה שהם רואים אותו, הוא כבר נוטה לבצע חלק ממה שהנחו אותו אליו...

13. פירוש רס"ג על סיפור בעלת האוב

יש בדעתו להסביר בו חמישה עניינים: הראשון: האם היה מותר, לדעת שאול, שהאשה תקיים את המת ותחיהו?

השני: האם שמואל עמד באמת וחי, אם לא? השלישי: אם עמד (באמת), מי הקימו? האם המכשפה או ה' יתעלה?

הרביעי: מדוע היא ראתה אותו, ואילו שאול לא ראהו? והחמישי: מדוע שמע שאול את דבריו, והאשה המכשפה לא שמעה?

אמר: התשובה לשאלה הראשונה: היא שהמקרא כבר ציין טירוף דעתו של שאול (שפרץ) לפרקים, ככתוב וביעתתו רוח רעה, בגלל המצב הזה אין לגנותו שכן בשעת טירוף דעתו היה סובר שהאבן הדוממת מחיה את המת וכל שכן האשה המכשפה,

התשובה לשניה: היא שהמקרא אמר פעמיים "ויאמר שמואל אל שאול", מוכרחים אנו לומר ששמואל עמד (מקברו) כשהוא חי באמת. אסור להגיד שהיא היתה אומרת לשאול כי שמואל אומר כזאת וכזאת, ואילו (במקרא) נכתב לנו כפי שדימה שאול לעצמו. אם נתיר זאת, נהיה מחוייבים להיכנס למחלוקת במה שדומה לו, וכל 'ויאמר' 'וידבר' נוציא מפשוטו.

שאל ובעלת האוב

בראי הפרשנות השכלתנית

1. ויקרא פרק יט

(ד) אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני ה' אלהיכם:
(לא) אל תפנו אל האבת ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם אני ה' אלהיכם:

2. ויקרא פרק כ פסוק ו

והגפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתת את פני בגפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו:

3. ויקרא פרק כ

(כז) ואיש או אשה פי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן ירגמו אתם דמיהם בם: פ

4. דברים פרק יח

(ט) כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם:
(י) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף:

(יא) וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים:
(יב) כי תועבת ה' כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך:
(יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך:

5. מלכים ב פרק כא

(ו) והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס:

6. דברי הימים א פרק י

(י) וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש:
(יד) ולא דרש בה' וימיתהו ויסב את המלוכה לדויד בן ישי:

7. ישעיהו פרק ח

(יט) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים:

8. ישעיהו פרק כט

(ד) ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף:

9. תוספתא מסכת סנהדרין (צוקרמאנדל) פרק י הלכה ו

בעל אוב זה הפיתום המדבר בין פרקיו ומבין אצילי ידיו

מכללת הרצוג-גוש עציון

ימי עיון בתנ"ך

קיץ תשס"ט

מדברי אשת בעלת האוב... מאשר אינו עולה על הדעת כי שמואל ידבר אחרי מותו ומן הנמנע הוא שה' יחיה את שמואל בכח המכשפה כי הוא כנגד הטבע והוא מיוחד רק לנביאים. ואולם היא שהשיאה אותו לדרוש כזאת באמרה 'את מי אעלה לך' ויאמר את שמואל תעלי לי והטעתו להאמין כי יש לה הכח לזה. ובכל מקום שנפגוש מלת 'אמר' או 'וידבר' ובלתי אפשר הוא להיות דיבורו של זה שנכתב אליו, אז נאמר שמה כפי מה שאמרנו בזה הספור, ואם לא יהיה בלתי אפשר - אז אין לנו להוציא כל 'ויאמר' 'וידבר' ממשמעו אם אינו נגד השכל ואינו מן הנמנע. הלא תראה לשון הכתוב 'ותאמר להם הגפן'...

... לא מן הנמנע הוא כי היה מפורסם בישראל מה שאמר בעודנו חי באמרו 'ויאמר אליו שמואל קרע ה' את ממלכות בית ישראל מעליך' ובעלת האוב שמעה זאת ופגעתו בזה, ובנוגע לנצחון של הפלישתים, יתכן להיות כי הראתה סימנים ואותות לזה מן גבורת הפלשתים ורפיון ישראל, וכמו כן הוא מה שאמרה לענין מיתת שאול ובניו. ואין בכל זה ראייה להחכמה הנסתרה כי אמרה הכל רק על דרך השערה...

ב. וטען (ר' שמואל בן חפני) על דברי הקדמוני אשר האמינו בתחיית שמואל וחשבו שכל הדברים נאמרו ממנו ואמר בזה הלשון: "כי דברי הקדמונים אם הם סותרים להשכל, אין אנו חייבים לקבלם"...

17. רד"ק

ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה. אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול את הקורות הבאות עליו, למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים אלא על ידי אשה בעלת אוב? ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולים אם עניין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו? ומי יאמר שיטעה הוא בזה?

18. רשב"ג, אזהרות

ולא תדרוש אל מת, אשר אין עמו אמת...

19. אבן עזרא ויקרא פרק יט פסוק לא

וריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב. ואני אומר הפך דבריהם, כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר, והעד האלילים והפסילים. ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות.

20. רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק ו הלכה א

כיצד הוא מעשה האוב, זה שהוא עומד ומקטיר קטרת ידועה ואוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועים אצלם עד שישמע השואל כאלו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת הארץ בקול נמוך עד מאד וכאלו אינו ניכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו, וכן הלוקח גולגולת המת ומקטיר לה

בתשובה לשלישית נאמר שהבורא יתעלה הוא העמיד את שמואל כדי להראות את הקמתו לתחיה. המקרא ציין במפורש שאמר את מי אעלה לך והוא לא יחס לה דבר מתחיית שמואל. הוא רק אמר "ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול", לו היתה היא מקימה אותו, הכתוב היה מציין במפורש 'ותעל האשה את שמואל'.

אם משהו יאמר, מדוע המקרא לא הבהיר שה' הקים את שמואל לתחיה? אנו נענה לו: זה לא יתכן על פי כח שכלנו, לפי שאנו יודעים כי אין מי שיכול להחיות את המתים זולת הבורא ית"ש...

בתשובה לרביעית לא נמצא בכתוב ששואל לא ראה את שמואל, מתחילת הסיפור ועד סופו. הוא רק ציין שבתחילת הגעתו של שמואל, אילו שואל היה ממתין לבואו, לא היה שואל אותה מה תארו, כשהלה התקרב אליו והוא כבר ראהו, לא נזקק לשאול אותה. אך שואל הזדרז ושאל אותה...

התשובה לחמישית היא שאין שאין בכתוב (מאומה) על כך ששואל שמע את דבריו כשהאשה היתה נוכחת, והיא לא שמעה. אמר: אין כל ספק בדבר הזה, לחלוטין. ואמנם כששואל ושמואל פגשו זה את זה, האשה התרחקה מעם השניים, יצאה והניחה אותם, כשהם משוחחים זה עם זה. היא עשתה זאת מתוך נימוס. זוהי הסבה, כשהמקרא אומר ותבא האשה אל שמואל ותרא כי נבהל מאוד.

(מצוטט אצל ר' משה כשכיל בפירוש יצחק בן שמואל אלכנזי הספרדי)

14. ר' משה כשכיל

רבנו סעדיה ז"ל, רב התועלת לאומה, המפחד מהחטאים, ונאמר, מי יתן וה' ישבע נחת ממך, מורה האומה. מה שגרם לך לומר כי שמואל קם באמת לתחיה מקברו ובא מהרמה, אשר היא קרובה לירושלים, מכפריה לעין דור, הוא פחדך לדחות את הכתובים...

15. השגות רב מבשר

אמר מבשר אם בגלל מה שאמר הכתוב בענין בעלת אוב פעם ופעמים 'ויאמר שמואל', אמר שהאל יתעלה שמו הקימהו והחיהו עד שבר אל שואל, הרי צריך היה לדון שה' נתן באמת כח הדבור באתון ודברה אל בלעם, שנאמר בפרשה פעם ופעמיים... 'ותאמר לבלעם' 'ותאמר האתון'... וזה דבר שאי אפשר לו להחליף ממנו.

16. ר' שמואל בן חופני

נשאל רבנו שמואל בן חפני על הספור מן בעלת אוב, ואם החייה השם את שמואל באותו המעמד.

... ואמר כי באמת לא החייה אותו, אבל בעלת האוב רמתה את שואל... כי באמרו ויאמר שמואל ירצה באמת רק לאמר שאשת בעלת אוב אמר לו הנה שמואל אומר לך כן וכן. ואם יאמר, הנה הכתוב לא אמר 'ותאמר האשה אל שואל שמואל אומר לך', נשיב לו אמנם כן הוא ואולם השכל מחייב שבאמת דיבר הכתוב בזה רק

אמר: הנסיון החוזר ועדותם של אלה העוסקים בו.
אמרת: וכי יש בזמננו מי שמוסוגל לכך?
אמר: כן, יש אצלנו בבגדד.
אמרת: הריני מוכן לתת לו כפל-כפליים משכרו, אם יעמידני על אמיתות הדבר...

אמר: אין זה מופיע אלא לילדים שטרם עמדו על דעתם
אמרת: בגלל מיעוט שכלם וחולשת תפיסתם...
אמר: בעובדה ששמענו סיפורים רבים עליהם ושראינו אותם בעינינו כשהם מספרים על דברים נסתרים ומביאים לידיעתנו דברים נעלמים, היא שגרמה לנו להאמין בהם...
אמרת: השכל הוא אמת המידה להערכת עיון, מה שהשכל מאמת הוא אמיתי ומה שהוא מפרך אין דרך לקיימו...

24. אברבנאל

...כי היה מציאות השדים אין ספק אצלם בימים ההם והיו המלאכות ההם מהאוב והידעוני והקסם דבר מפורסם במה שאין בו ספק...

ואיך נכחיש המעשה הזה ועוד היום העידו אנשים חכמים וידועים אשר ראו אנשים ידעו להקים ולהעלות אנשים הרוגים על ידי חרב לשמור את בהמתם בלילה, וישמרו אותם וכל זאבי יער סביבותם ולא יגעו בהם, וההרוג הולך סביבם ומצילם, עם שזה רחוק בעיני האמנתו, אבל כבר יעידו זרים מזה.

ואמנם ענין האוב ואיך העלה האשה את שמואל הנה הוא בנוי אצלי על הקדמות:

א, שבמות האדם ישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה...

ב, שהשדים מציאותם אמיתי והם יודעים העתידות באופן מה...

ג, יש לשדים יחס ותאוה לגופות האנושיים...
... וחלילה שנפש שמואל הנביא הצרורה בצרור החיים את ה' תוכל הבעלת אוב להשיבה... אבל היה הענין לבד התיחדות כח השד בגוף האיש המת לבד... ומאשר השד ידע העתידות ויגידם היה אפשר שעל ידי האוב יודעו העתידות ושישמעם לבד האיש הנצרך אליהם כדבריהם ז"ל, ולכן בעלת האוב הגידה לשאול הדברים הנסתרים אשר קרו לו והעתידות לבוא עליו, והגוף הזה קראו הכתוב שמואל...

ומנחש בה עד שישמע כאילו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו, כל אלו מעשה אוב הן והעושה אחד מהן נסקל.

21. רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פי"א הט"ו

ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו', כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן אינן אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלימה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, 'זני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו ההבלים /תמים תהיה עם ה' אלהיך'.

22. ר' שמואל בן עלי

ונאמר בנביאים על שמואל הנביא ע"ה אחר מותו ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי וגו', וזה מבואר כי נפש שמואל היתה קיימת אחר מותו והיא אשר דברה עם שאול...

ולא טעננו שהמכשפה החיית המת ולא קם שמואל ואמנם אמרנו כי אשר דבר עם שאול היה נפש שמואל ואין זה פלא ולא שנוי מנהג. וכבר ידענו מהפירושים האמתיים שהמתים דיברו זה עם זה וידברו עם החיים ויגידו להם עתידות ודברים נעלמים וכמו שספר התלמוד על חסיד אחד שלן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו והגידו מה שיתחדש בעולם...

ואם ישאל שואל ויאמר אם כזבה המכשפת באמרה אני רייתי את שמואל אמרנו לא כזבה ולא ראתה את גופו... לראתה צורתו כאשר תארה הצורה במראה, וזה ישלם מעשה המכשפים... וכבר התאמת בזמננו ממי שיעשהו פעמים ואמתוהו בתלמוד באמרו 'בחול עולה בשבת אינו עולה'

23. ר' יוסף בן יהודה אבן שמעון

אמר (ר' שמואל בן עלי): אנו אומרים שהיא ראתה את צורתו כמו שהצורה נראית במראה.

אמרת: הצורה הנראית במראה הפוכה ביחס לגוף העומד ניכחה, המשתקף בה. אם ראתה אות באופן כזה הרי שלצורך הראייה הזאת, ובנוסף לכך ששמואל קם לתחייה, אנו חייבים גם לטעון לקיומו של גוף מלוטש ושקוף...

אמר: היא ראתה אותו כמו שרואים ב'מנדל' ומופיעות בו צורות לעיני המתבונן.

אמרת: וכי מה מוכיח שיש ממש במנדל, וכי מופיעות בו צורות לעיני המתבונן?

